

ОДЕСЬКА ДЕРЖАВНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

КОЧ Світлана Вадимівна

УДК 323:2

ЕТНІЧНІСТЬ У СУЧАСНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ПРОЦЕСІ

Спеціальність 23. 00. 04 – політичні проблеми міжнародних систем
і глобального розвитку

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі соціальних теорій Одеської державної юридичної академії Міністерства освіти України

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
Кормич Людмила Іванівна,
Одеська державна юридична академія,
завідувач кафедри соціальних теорій

Офіційні опоненти:

доктор політичних наук, професор **Кресіна Ірина Олексіївна,** Інститут держави та права ім. В.М.Корецького НАН України, завідувач центру з підготовки "Юридичної енциклопедії";

доктор філософських наук, професор **Балабасва Зінаїда Василівна,** Української державної академії зв'язку ім. О.С. Попова Державного комітету зв'язку та Інформації України, завідувач кафедри політології.

Провідна установа - Одеська філія Української Академії державного управління при Президентіві України, м. Одеса

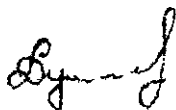
Захист відбудеться " 12 " травня 2000 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К. 41.086.02 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук при Одеській державній юридичній академії за адресою:

65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2, ауд. 312.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотечі Одеської державної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий "11" квітня 2000 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В.В. Дудченко.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Функціонування сучасних політичних систем, які спроможні забезпечити врегулювання інтересів більшості своїх суб'єктів, становлення розвинутих соціально-правових систем з високим рівнем життя, політичної стабільності, культури та демократії, можливе лише за умови врахування глибинних ідентифікаційних і ментальних особливостей людей та суспільних груп. Особливого значення при цьому набуває етнічність як певна ідентифікаційна категорія, що виявляється на рівні не лише особи, а й глобальних світових трансформаційних процесів у сучасних суспільствах, великою мірою зумовлюючи їхню соціально-політичну консолідацію.

Протягом останнього століття ці процеси тісніше пов'язуються з етносом, який розглядається як соціальний і політичний суб'єкт. Це зумовлено специфічним процесом "етнічного відродження", який спостерігається в сукупності проявів етнічності у різноманітних сферах буття. Тобто діапазон інтересів людських спільнот визначає поле вияву етнонаціонального чинника у глобальних світових процесах.

Перед наукою постало завдання визначення феномена етнічності як впливової сили і певного регулятора соціально-політичних перетворень у світі.

Виходячи з цього, актуальність теми полягає у вивченні впливу етнонаціональних чинників на глобальні світові, історичні, соціальні, геополітичні та державотворчі тенденції й аналіз і використання етнічного чинника в легітимації політичних процесів під час трансформаційної кризи.

Наукова актуальність зумовлена необхідністю теоретичного обґрунтування узгодженої політики світового співтовариства щодо прав етнічних груп, які прагнуть самовизначення, з урахуванням міжнародного принципу державного і національного суверенітету та непорушності кордонів.

Обрана тема актуалізує вивчення етно- і націоґенезу, становлення і легітимного творення національних держав, чинників, які впливають на формування національної самосвідомості, взаємозв'язку етнічного і національного відродження з фактом створення незалежної держави.

Сучасний етап наукового осмислення вияву етнічного чинника у суспільно-політичному процесі характеризується як пошук концептуальних рішень, накопичення знань і створення гіпотез, які ще не стали повною мірою надбанням суспільства і не впливають на прийняття політичних рішень.

Науковий розвиток відбувається шляхом переосмислення світового досвіду, концепцій зарубіжної науки та повернення до наукового обігу теоретичних розробок вітчизняних вчених (М.Грушевського, В.Липинського, Ю.Липи, В.Старосольського, С.Рудницького, О.Бочковського та ін.).

Відбувається процес вироблення нового теоретичного погляду на місце етнічності у суспільному бутті. Як самостійні галузі знання сформувалися етнологія, етносоціологія, етнополітологія. На Заході новий науковий напрям дістав назву соціальної антропології. Предметами його дослідження є особа, етнічні групи, політичні та соціальні інститути, владні органи, на які впливає етнонаціональний чинник. З'ясування змісту цього поняття потребує розробки сукупності категорій, які

дають змогу побудувати теоретичну модель етносоціальної сфери. В науковому обігу перебуває чимало нечітко окреслених понять з різним набором ознак та функцій. Це обмежує наукову дискусію і зумовлює використання невизначених термінів у політико-правовій сфері, що призводить до порушення правових норм.

Розвиток політичної етнології в Україні активізований суспільно-політичним процесом, результатом якого є незалежна Українська держава. Виникла необхідність у теоретичному обґрунтуванні особливостей етнонаціональної політики, формуванні інтересів титульного етносу і регулювання відносин між етнічними групами. Це обумовило створення вітчизняної школи етнологознавства (Ю.Римаренко). Етнологічні, етнополітичні та етнодержавотворчі проблеми розглядаються багатьма вченими (І.Варзарем, М.Вівчариком, В.Свухом, О.Картуновим, І.Кресіною, І.Курасом, С.Кульчицьким, В.Медведчуком, П.Надолішним, В.Наулком, М.Обушним, В.Панібудьласкою, Л.Шкляром, Р.Шпорлоком та ін.)

Теоретична розробка проблем етнології в Україні зумовлена державною потребою. Про це свідчить інтерес з боку політичних інститутів, влади, політиків. Він не завжди адекватний суспільній потребі, але стимулює розробку науково-категоріального апарату. Перші спроби зроблені у словнику – довіднику: “Етнонаціональний розвиток України. Терміни, визначення, персоналії”. Відп. ред. Ю. І. Римаренко, І.Ф. Курас (1993); “Національні меншини України: інформаційний довідник” (1995). Етапним моментом розробки термінологічного інструментарію етнополітології та етнодержавознавства стало видання “Малої енциклопедії етнодержавознавства”, яка на концептуальному рівні розглядає базові ідеї етнології, етнополітології, визначає ключові поняття й терміни. Розробці категоріального апарату присвячена енциклопедія “Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри” за ред. Ю. І. Римаренка (1998).

До вихідних науково-термінологічних положень, завдяки яким здійснюється пізнавальний і дослідницький процес, належать поняття етносу, нації, етнонаціонального розвитку, держави та ін. Дискусію, розпочату в 60-ті роки щодо визначення цих понять, продовжують сучасні автори Ф.Гекман, В.Йорданський, В.Козлов, Е.Колпаков, М.Крюков, О.Мотиль, А.Пономарьов Ю.Римаренко, та ін.

Термін “етнос” використовується в розумінні сталої групи людей, що склалися на певній території і позначена спільністю мови, культури, побуту, психічного складу, зафіксованою самоназвою, усвідомленням єдності походження або як колективно схваленого і публічно висловленого світу особистісної ідентичності. Але визначення етносу не дає змоги зрозуміти структурну різницю між етноутворюючими чинниками та етнічними маркерами. Не знайдено спільної думки щодо етногенезу як процесу утворення, трансформації та форм існування етносу.

Нація розглядається і як політично розвинутий тип етнічної спільності, і як громадянська політична спільнота. В науці існує близько ста визначень нації де механізм націотворення розглядається по-різному і має специфічні риси, але всі вони містять характеристики етнічності (різною мірою та в різному сполученні). Тому, виходячи з принципу нелінійного розвитку, слід розглядати місце етнічного чинника в будь-якому типі нації.

Категорія етнічності та її місце в політичному процесі привертає увагу дослідників суміжних галузей гуманітарного знання – істориків, етнографів, етносоціологів: С.Арутюнова, Л.Дробижевої, В.Козлова, В.Наулка, А.Пономарьова, Т.Рудницької, В. Семенова, С.Чешка, Л.Шкляра. Вони вивчають форми та етапи розвитку етнонаціонального буття народу, з'ясовують закономірності етнічного розвитку. Це сприяє розумінню та всебічному осмисленню етнонаціональних цінностей, об'єктивному визначенню поняття “етнонаціональний чинник”. Деякі автори розглядають його як внутрішньоетнічні ознаки, що “набувають прояву соціальних ознак та мотивів політичної поведінки етносу або нації. За певних обставин ці чинники стають детермінантами, що рухають етнонаціональні спільноти до самоорганізації на засадах етнічних та національних інтересів, як джерела етнодержавотворення” (Л.Шкляр). У широкому розумінні етнонаціональний чинник – це дійовий потенціал етнічної спільноти, який впливає на перебіг соціальних процесів у суспільстві або використовується для цього політичними силами (П.Надолішній).

Проблема місця етнічності у розвитку сучасних суспільств, вирішенні питань розподілу влади і прав розглядається у дослідженнях В.Бабкіна, В.Ігнатова, А.Лейпхарта, Ф.Рудича, Л.Шкляра та інших.

Осмислення функціонування етносоціальних систем потребує розгляду політико-правових аспектів співвідношення прав та функцій держави, нації, громадянського суспільства. Суттєво, що багатьма авторами розглядаються питання захисту інтересів етнічних груп (А.Донцов, А.Емірова, В.Євтух, В.Котигоренко, П.Надолішній, І.Пемперова, М.Панчук, І.Попеску, М.Токарева та ін.), аналізуються правова база етнонаціональних відносин з точки зору захисту прав людини, збереження особливостей етнічного буття людства та непорушності суверенних прав держав. Етносоціальну групу розглядають як суб'єкт політико-правових відносин. Про це свідчать дослідження Р.Ахметшина, А.Авалідзе, О.Куць, М.Маріновича, С.Соколовського, А.Шевченка, та інших, які розробляють механізм вияву і впровадження інтересів і прав етнічних груп та осіб.

Окрему групу складають праці етноїсторичного плану, де простежуються закономірності й особливості розвитку й становлення етносів, формування національної ідеї і держави. Як яскравий приклад світових трансформаційних процесів з великим етнічним потенціалом в працях Н.А.Алексакіна, В.Амеліна, А.Андреева, В.Ачкасова, В.Белокреницького, Л.Гумільова розглядаються проблеми пострадянських суспільств. Дослідження трансформації української національної ідеї і державного інтересу здійснюється такими авторами: як О.Антонюк, М.Губогло, В.Євтух, І.Кресіна, В.Кульчицький, І.Курас, В.Медведчук, Ю.Римаренко та інші.

У 90-і роки з'явилася низка дисертаційних досліджень (І.Барзара, В.Ігнатова, І.Кресіної, П.Надолішного, М.Обушного, І.Онїщенко, Л.Савченко, Л.Шкляра, М.Юрченка та ін.), де порушуються питання етнонаціонального розвитку й самоорганізації.

Відзначаючи зростаючу увагу науковців до існування і функціонування етнічності в сучасному суспільному житті, слід зауважити, що більшості досліджень

бракує аналізу специфіки етнічності як унікальної, стабільної і доступної ідентифікаційної категорії. Це негативно позначається на вирішенні практичних ситуацій націотворення. Етнічність постає як мозаїчне явище, характерні риси якого неузгоджені й підпорядковані різним цілям та науковим дисциплінам.

Дослідження етнічного чинника потребує системного, нелінійного підходу на міждисциплінарному рівні. Він повинен розглядатися крізь єдність і взаємозумовленість процесів етно- і націогенезу і включати сукупність проявів етнічності у різних галузях суспільного життя. Цей підхід дасть змогу досягти мети дисертаційного дослідження – здійснити комплексне вивчення етнонаціонального чинника як соціального і політичного феномена, здатного кардинально впливати на світове співтовариство і державний устрій, виявити закономірності, тенденції, особливості розвитку етнічності як ідентифікаційної характеристики суспільства. В дисертаційній роботі виконуються наступні завдання:

- визначити етнічний феномен, виявити його базисні характеристики, функції, основні складові, чинники формування і розвитку;
- визначити і систематизувати чинники, які спроможні впливати на активність етнічних процесів і проаналізувати можливості зворотнього впливу (спроможність етнічності бути визначальним чинником політичного процесу);
- проаналізувати роль у цьому процесі національного відродження, державного та національного інтересу;
- з'ясувати місце етнічності в процесі націотворення і розглянути співвідношення чинників етногенезу та націотворення;
- провести аналіз найбільш ефективних шляхів і засобів збереження етнічного розмаїття світу, які водночас сприяють стабілізації політичної системи;
- проаналізувати особливості формування національної самосвідомості і визначити місце в цьому процесі етнічності й політичного інтересу;
- здійснити комплексний аналіз розвитку стосунку й етнічності на різних етапах трансформаційного соціально-політичного процесу;
- виявити закономірності та особливості розвитку і застосування етнічних факторів, які впливають на формування Української держави;
- простежити етнополітичні трансформації в Україні на фоні загальної схеми трансформації етнічності у світовому політичному процесі.

Дисертаційне дослідження проведено в межах планового комплексного наукового проекту “Соціально-політичний та економічний розвиток України в аспекті світових інтеграційних процесів”, яка розробляється кафедрою соціальних теорій Одеської державної юридичної академії.

У роботі досліджується трансформаційний соціально-політичний процес у світовому суспільстві, який розглядається крізь призму етнічного чинника. Об'єктом вивчення є етнос у системі соціально-політичних відносин, нація і держава.

В основу дисертації покладено теоретичне переосмислення науково-теоретичних та методологічних праць фахівців з проблем етногенезу, розвитку нації, багатонаціональних держав, етнонаціональних відносин. Використані нормативно-правові джерела: документи міжнародних організацій, що стосуються захисту прав

людини, прав етнічних меншин, суверенних прав незалежних держав (Європейська конвенція з прав людини; Європейська Хартія регіональних мов та мов меншин (1992); Рамкова конвенція із захисту прав національних меншин (1995); нормативно-правові документи державних органів, на яких засновується етнонаціональна політика України (Конституція України, законодавчі акти, постанови Верховної Ради, укази Президента та ін.). Серед них Закон УРСР "Про мови в УРСР" (1989); Декларація про державний суверенітет України (1990); Акт проголошення незалежності України (1991); Декларація прав національностей України (1991); Закон України "Про національні меншини в Україні" (1992) та ін.). При дослідженні питань етнополітичної історії та практики в зарубіжних країнах використовувалися нормативні документи, конституції цих держав (федеральний Закон про національно-культурну автономію Росії; Конституції РФ, США, Канади, та ін.)

Важливу групу джерел становлять статистичні матеріали: дані переписів населення; узагальнюючі матеріали з етногенезу, міграцій, розселення етносів за даними Державного комітету України у справах національностей та міграції; матеріали державної статистики України за 1998 – 1999 рр. щодо соціально-економічного становища регіонів, демографічної та мовної ситуації; дані Державного комітету у справах релігії, які характеризують стан релігійної ситуації у державі (1997 – 1999 рр.); а також матеріали соціологічних опитувань.

Методичну і методологічну базу дослідження насамперед становить *системний принцип* дослідження, який дає змогу вивчати етнічність як організовану систему елементів та цілісний організм. Оскільки предметом аналізу виступає інтегрована цілісність документів, статистичних та історичних матеріалів, історичних і політичних фактів, то постає завдання з'ясування засобів з'єднання елементів – структури системи. Для цього використовувався *структурний метод* дослідження. В аналізі етносу в системі соціальних і політичних інститутів, з'ясуванні ієрархії цих структур в системі влади і суспільному житті використовувався *метод функціонального аналізу* елементів системи. *Історичний метод* дослідження дав можливість вивчити політичні процеси в конкретних взаємозв'язках з точки зору їх генезису і тенденцій розвитку в майбутньому. Методологічні принципи історичності й конкретності, крім того, використовувалися для вивчення історії розвитку поглядів на об'єкт дослідження. На основі принципу об'єктивності, виявлення закономірностей в розвитку етнічних і етнополітичних систем, а також закономірностей зв'язку між етнічною поведінкою і політичною ситуацією використовувалися *порівняльний, статистичний і соціологічний методи дослідження*.

Наукова новизна роботи зумовлена сукупністю поставлених завдань і полягає у комплексному, системному підході до етнічності як глобальної соціокультурної категорії, діючої сили політичних відносин.

Етнічність розглядається і як біосоціальна ідентифікаційна категорія - людини або групи, тому вона представлена як невід'ємна частина нації, як суттєвий адаптивний засіб у процесах глобальної трансформації суспільств.

Етнос виступає як динамічна система, суспільна форма і роль якої залежать від історичного періоду або політичної ситуації.

Взаємозв'язок етносу та нації характеризується як сукупність нелінійних процесів самоорганізації. Це пояснює те, що цим поняттям припущено певна структурна невизначеність, зокрема щодо походження цих феноменів. Етногенез розглядається як результат націогенезу. Етнічні чинники представлені не лише як відповідні причини і умови виникнення етносів і етнологій, але й як дійові сили соціально-політичного розвитку.

Етнічний компонент розглянуто у всіх видах національних утворень. В одних етнічні ознаки, історичні і реальні, лежать в основі національної єдності та передують формуванню етнології. В інших – ці ознаки міфічні або набуті.

Нелінійна спрямованість етнологічного розвитку пояснює той факт, що етногенез може передувати націогенезу, а за певних обставин бути його результатом, крім того, етнічні маркери здатні відігравати роль генетичного зв'язку в суспільстві, за допомогою чого усвідомлюється єдність колективу. Ця особливість етнічності стає об'єктивно важливою при необхідності обґрунтування такої єдності.

В результаті розгляду закономірностей трансформаційного розвитку доводиться думка, що для процесу інтеграції характерне зменшення ролі етнічності в ідентифікаційному процесі, соціополітичному розвитку, соціальній стратифікації суспільства. Для процесів диференціації і дезінтеграції припущено протилежні тенденції, які зумовлюють активізацію всіх аспектів етнічності (ідентифікаційних, соціокультурних, політичних). Це пояснюється її властивістю поділяти світ на окремі природні характерні групи, що усвідомлюють свою самотність та унікальність.

Обґрунтовується думка, що наявність права нації на самовизначення і створення національних держав свідчить: ідеологія сучасних національних держав будується на етнічних ознаках як чинниках, що обґрунтовують національно-державний суверенітет. Етнос в політичному процесі може бути представлений як соціокультурна спільність або як суб'єкт та об'єкт політичних відносин, що залежить від ступеня розвитку громадянських інститутів і правової держави.

Апробація результатів дисертації проведена під час обговорення на кафедрі соціально-політичних теорій Одеської державної юридичної академії. Результати дослідження викладені у виступах на Міжнародній науково-методологічній конференції "Заселення півдня України: проблеми національного та культурного розвитку" (м. Херсон, травень 1997 р.); V Міжнародній науково-практичній конференції "Етнологічний розвиток в Україні та стан української ідентичності в діаспорі: сутність, реалії конфліктності, проблеми та прогнози XXI століття" (Київ – Чернівці, травень 1997 р.); III Міжнародній етнологічній конференції "Етнічність в історії та культурі: матеріали і дослідження" (Одеса, квітень 1998 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції "Політика та політична культура в умовах становлення й розвитку українського суспільства" (Одеса, травень 1999 р.); Всеукраїнській науковій конференції "Інтелекція і влада" (Одеса, жовтень 1999 р.); на регіональній науково-практичній конференції "Сучасна

етнокультурна та етнополітична ситуація на півдні України і актуальні проблеми державного управління” (Одеса грудень 1996 р.).

Результати дослідження опубліковані у 5 авторських статтях, в матеріалах міжнародних, всеукраїнських і регіональних науково-практичних і науково-теоретичних конференцій. Загальний обсяг опублікованих матеріалів становить 3,8 друкарських аркуша.

Практичне значення отриманих результатів визначається новизною і сукупністю тез, що виносяться на захист. Висновки даної роботи можуть бути використані для подальшої наукової розробки проблеми, для уточнення її теоретичних засад. Одержані результати можуть скласти концептуальне підґрунтя для політичної і правової практики етнополітичного регулювання внутрішньодержавних і міжнародних відносин, етнологічної і міжнародної політики суверенної Української держави. Крім того, вони можуть використовуватись у навчально-методичних посібниках, програмах загальних і спеціальних курсів з політології, етнології, історії.

Структура дисертації зумовлена її метою і завданнями. Вона складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури і додатків у вигляді статистичного матеріалу.

Загальний обсяг роботи 215 сторінок, з них список використаних джерел становить 27 сторінок (347 джерел), додаток – 17 сторінок (17 таблиць).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано вибір теми дисертаційного дослідження, її актуальність, значущість, сформульовано мету й завдання роботи, характеризується стан наукової розробки теми, джерельна, методологічна й методична база, визначено наукову новизну, практичне та теоретичне значення її результатів.

Аналіз досліджуваної проблеми вимагає визначення і наукового розгляду специфічних законів етногенезу, особливостей, які зумовлюють надзвичайну стійкість етнічної ідентифікації під час соціально-політичних трансформацій, та характеру взаємозв'язку біологічного і соціально-політичного в природі етнічності. Ці проблеми розглянуті у першому розділі дисертаційної роботи “Етнічний чинник у трансформаційних процесах”. Автор, аналізуючи трансформації наукових поглядів з проблем етнічності, етно- та націогенезу, зазначає, що вивчення етнологічних проблем зумовлене політичними процесами.

Здійснюючи аналіз теоретичних розробок вітчизняних і зарубіжних вчених з теми дослідження, дисертант особливу увагу приділяє трансформаціям понятійно-термінологічного інструментарію. Розгляд досягнень сучасної етнологічної науки дав змогу окреслити коло найбільш суперечливих питань, з яких ведуться дискусії. Це питання 1) про природу етнічної групи; 2) про майбутні етнічні форми існування людства; 3) про політику держави щодо різних етнічних груп; 4) про форми та напрями розвитку національних держав; 5) про політичні взаємовідносини етнічних груп, національних меншостей, націй і держав; 6) про права етнонацій на

самовизначення в контексті національно-державних і глобальних інтересів; 7) про можливість використання етнічності для вирішення соціально-політичних проблем.

У розділі аналізуються погляди учених на визначення етносу як дійової особи всесвітньої історії, як суб'єкта глобального суспільно-політичного процесу.

Дисертант виходить з того, що закономірністю розвитку людства є нескінченна зміна трансформаційних процесів: глобалізації, модернізації, дезинтеграції та інтеграції, які мають загальноцивілізаційний характер розвитку. Будь-який трансформаційний процес постійний і безперервний, але, як і кожний розвиток, має етапи: зародження, активності, згасання, стабільності. Соціальні зміни мають різний характер і рівень охоплення, наслідки, тривалість, але завжди це процес соціального оновлення суспільства. В перехідних суспільствах спостерігається так званий "кризовий симптом модернізації" (В. Горбатенко), який виявляється у кризовому становищах політичного розвитку, кризах 1) ідентичності, 2) легітимності, 3) участі, 4) проникнення, 5) розподілу.

Трансформаційний процес розглядається як процес соціальних змін, під час яких певна спільнота адаптується до нових соціально-політичних умов. Унікальним природним адаптивним чинником, який дає можливість людині за будь-яких соціальних змін ідентифікувати себе з природною, стабільною групою – етносом, є етнічність. Вона виступає як специфічна самовідновлювальна, ідентифікаційна категорія, яка об'єднує усвідомлені та приписані, об'єктивні й суб'єктивні соціокультурні риси особи або групи.

Етнічність виявляється в явищах і тенденціях макросоціального, історичного масштабу. Людина не завжди здатна усвідомити їх, але відчуває механізм їх впливу. Етнос - це людська спільність, що самоусвідомлює власну природну єдність, надає величезне значення спільному походженню (історичне – спільна історія, біологічне – спільна сім'я, географічне – спільна територія, "рідна земля"), і вирізняється однією або кількома особливостями - маркерами (залежно від особливостей формування і розвитку етносу): релігією, звичаями, мовою, територією. Формування етносу - закономірний природний процес, коли група людей усвідомлює утворену на базі біологічних і соціальних чинників культурну та історичну єдність, стабільний міжпоколінний зв'язок. Цей процес, як правило, передуює політичному чи державному об'єднанню.

Рівень активності й форма існування етнічної групи змінюються протягом історичного розвитку суспільства. Проте етнос є неформалізованою спільністю, він формалізується лише за умов повного збігу його з державною або з мовними спільностями. Він не має соціально-політичних або економічних структур, а виникнення їх означає процес його націзації.

Виходячи з того, що особлива ознака етносу – історичність, аналізуються різні типи соціальної організації суспільства, відповідні їм форми прояву етносу, значення і функції етнічного чинника на етапах соціально-політичного розвитку людства. Проведений аналіз дав змогу виявити певні закономірності у формі вияву і впливу етнічності на суспільний розвиток. В періоди посилення інтеграційних процесів спостерігаються занепад впливу етнічних чинників на політичний розвиток,

ослаблення націоналізму, етнічний плюралізм, розвиток громадянського суспільства до рівня впливової сили, пріоритет прав людини. Ці феномени зумовлені економічним і політичним розвитком. Процеси дезінтеграції або диференціації супроводжуються іншими виявами: піднесенням націоналізму і будівництвом національних держав, етноцентризмом і взагалі пануванням принципів центрizmu та унітаризму, політизацією етносу, не впливовим громадянським суспільством, пріоритетом прав спільноти.

Під час трансформаційних процесів актуалізуються проблеми зміни основ ідентичності та цілісності спільноти. У пошуках нових систем самовизначення людина прагне утвердитися в стабільніших групах, що формуються природно (сім'я, рід, етнічна група). Належність до них не потребує раціонального обґрунтування в соціальних термінах і відбувається автоматично – за фактом народження. У цьому розумінні відбувається “повернення до етнічності”. Етнічна ідентичність як форма самовизначення людини базується насамперед на усвідомленні спільних походження, традицій, цінностей, вірувань, на відчутті історичної та міжпоколінної спадкоємності. Етнічна ідентифікація представлена як процес набуття особою чи групою етнічних характеристик.

Механізм етнічної ідентифікації має суб'єктивну, психологічну природу, але при цьому етнічність зумовлюється і підтримується чинниками, які існують об'єктивно (територія, мова, релігія, господарство, естетичні канони). До феноменологічних рис етнічності належать: стереотипи повсякденної або ритуальної поведінки, менталітет.

У структурі етнічної ідентифікації особливе місце займають цінності – як частина світогляду спільнот, засіб реагування на соціальні ситуації. На різних етапах етнічної історії внаслідок конкретних історичних, соціальних і політичних змін різні цінності (територія, культура, мова, історія, державність та ін.) можуть висуватися на роль домінуючих у структурі свідомої колективної етнічної дії.

Розглядаючи причину надзвичайної стійкості етнічності, дисертант наголошує, що на відміну від інших форм і видів ідентичності етнічність є комплексом символів, усвідомлення яких породжує відчуття приналежності до етносу. Почуття етнічної приналежності ґрунтується на біологічних та природних чинниках, усвідомлення яких відбувається під впливом об'єктивних умов життя людини. Об'єктивні етнічні індикатори мають соціальне визначення і багато в чому залежать від суспільних трансформаційних процесів. Тому етнічна свідомість і поведінка зазнають впливу соціальних сил. В період ідентифікаційної кризи етнічна реальність набуває рис соціальної ідентичності. Етнічна група розглядається як новий соціальний об'єкт.

Етнонаціональна ідентифікація відбувається під час соціалізації, проте в період соціальних змін вона може змінюватися внаслідок пошуку людиною більш стабільної соціальної спільноти. У такі періоди можливо “відродити” потенціал пасивної групи, перетворити її на потужну політичну силу. Особливо помітний цей процес у суспільствах, де трансформації виявляються у диференціації. Так, етнонаціональні еліти, прагнучи мобілізувати етнічну групу на поліпшення її

соціально-політичного статусу (вихід з кризи участі й розподілу) або для одержання легітимної влади, збільшують суму групових рис і символів, щоб довести глибокі й стійкі відмінності між народами, які нібито впливають на їх політичні права. Нарощуються зусилля на підтримку процесу культурної дивергенції, який активніший, якщо йому сприяє державний механізм.

У широкому соціальному контексті, з урахуванням основних процесів, що відбуваються в суспільстві, розглядаються етнічні конфлікти. Конфліктний потенціал суспільства залежить від переваження одного з двох процесів консолідації: національного або міжнаціонального. Оскільки етнічні проблеми обмежені культурно-історичною сферою і зводяться до засобів збереження етносу, а етнічні конфлікти охоплюють набагато ширше коло проблем, для вирішення яких необхідні соціально-політичні структури, то об'єктивно вони мають тенденцію переростати в етнополітичні конфлікти. Безумовно етнічний конфлікт можливо пояснити як соціальний, економічний або політичний, проте якщо етнічні суперечності використовуються (свідомо чи несвідомо) для з'ясування відносин противників у конфлікті або відіграють роль мобілізуючого фактора групи, тоді етнічність дійсно стає головним конфліктогенним чинником.

Конфліктність суспільства залежить від ступеня етнічної самосвідомості. Низький рівень розвитку етнічної самосвідомості (який відповідає інтегрованому суспільству з розвинутим інститутом громадянства) змінює мотиваційну систему індивіда у бік самовираження і самоствердження. Водночас для високого рівня етнічної самосвідомості характерне прагнення до оптимізації спільної діяльності. Щоб усвідомити конфлікт як етнічну проблему, необхідний досить високий рівень етнічної самосвідомості. Від цього, а також інформованості й включення етнофора в певні кола спілкування й інформаційні потоки залежить вибір та застосування критеріїв індивідуальної ідентифікації – етніобіологічного, етноісторичного, етнополітичного, етнокультурного.

У цьому контексті розглядається етноцентризм, що виникає як властивість групової психіки, як механізм групового самозахисту, як механізм агресії (засіб її обґрунтування). В індивідуальному плані етноцентризм повертає людині відчуття гідності й породжує патріотичні почуття. Це особливо актуально в перехідні періоди, коли відбувається масова втрата людьми ідентифікаційних основ.

Отже, для сучасного етапу суспільного розвитку характерні, з одного боку, етнізація політичних суперечностей і трансформація їх в етнічні конфлікти, з іншого – політизація етнічності, коли для вирішення етнічних проблем вдаються до соціальних і політичних структур. Політизувати етнічність означає зробити етнос об'єктом або суб'єктом політичних відносин, а етнічність – чинником, який зумовлює політичну солідарність.

У другому розділі “Сучасний політичний процес в етнонаціональному аспекті” здійснюється аналіз різних форм і особливостей формування нації і держави. Автор доводить, що етнічний компонент є впливовою силою, а процес формування національної самосвідомості має декілька форм і засобів, пріоритетність

яких визначається у кожному конкретному випадку і залежить від історико-політичних умов.

Політичний процес розглядається як поєднання інтеграційних і дезінтеграційних чинників, що зумовлюють глобальні тенденції розвитку і регіональні особливості. Своєрідну модель синтезу цих процесів утворюють взаємодія і взаємозумовленість етнічного чинника і національних проблем.

Аналізуючи етнос і націю в системі політичних інститутів, автор виходив з того, що це природні форми соціалізаційної самоорганізації людей. Етнос ґрунтується на усвідомленні природної, генетичної єдності групи, яка формується за допомогою спільної культури, звичаїв, побуту, традицій, міжпоколінного зв'язку. Тому етнічна історія сприймається як безперервна. Усвідомлення етнічної спільності виявляється в розумінні неперервності етнічних процесів. Нація виступає як етносоціальна єдність одного або декількох етносів, її формування зумовлене певною об'єктивною єдністю (економічною, територіальною, мовною, культурною), що надалі під дією трансформаційних процесів може втрачати своє первісне значення. Сутність нації виявляється в усвідомленні змісту і мети колективного існування, у цілеспрямованій політичній діяльності. На відміну від етнічної історії, яка базується на спільному походженні та безперервному існуванні, національна історія базується на усвідомленні спільних громадянсько-політичних інтересів, реалізація яких не обов'язково утворює неперервну низку подій. Це зумовлює використання політичними силами чинника етнічної безперервності в періоди національного відродження, з метою, по-перше, об'єднати суспільство на ґрунті "загальної" безперервної історії, по-друге, покласти в основу політичної єдності усвідомлення генетичної спорідненості, яка виконує функції системного зв'язку між людьми. Етнос засновується на усвідомленні спільності походження, тобто минулого, для нації важливішу роль відіграє переконання в спільності майбутнього, досягнення якого можливе при збереженні політичної незалежності.

Наукова дискусія навколо розуміння нації пов'язана з питаннями державно-політичного устрою, форма якого залежить від співвідношення процесів етно- і націогенезу. Ці процеси мають нелінійний розвиток. Етногенез може бути продовжений націогенезом, тоді обидва процеси розмежовані лише хронологічно, а зовнішні ознаки етносу і нації збігаються. За таких умов етнічна ідентичність може збігатися з національною, культура етнічного суспільства виступати як національна, а мова етносу – як національна. Як умови трансформації етнічної єдності в національну автор виділяє: 1) збіг етносу з геосоціальним організмом, що сприяє об'єктивній економічно-політичній самостійності; 2) дискомфорт етнічної групи, внаслідок чого етнос стає політичною силою (прагнення політичної самостійності як засобу збереження етнічної спільності); 3) використання етнічного чинника національного єдності з метою досягнення влади. Водночас націогенез може стати результатом спільного проживання декількох етносів, що сприймають один одного як співвітчизників, що усвідомлюється як доцільність спільного існування в єдиному геосоціальному організмі. Тут національна ідентичність базується на спільному громадянстві, об'єднує певні ознаки етнічних груп, які складають національну

державу і кореспондуються із загальнозначущими метою і цінностями. Розглядаючи причини збереження певних етнічних рис у самодостатніх регіонах з розвинутим відчуттям етнічної солідарності (компліментарності, за Л.Гумільовим), автор припускає, що націогенез може стати генератором розвитку етнічності.

Досліджуючи питання місця і ролі держави у житті суспільства та її взаємовідносин з етносом, дисертант проводить зв'язок між ступенем розвитку правової держави, громадянського суспільства і політизації етнічності. У правовій державі з розвинутим громадянським суспільством етнічні чинники не відіграють суттєвої ролі у солідаризації суспільства, етнічні питання вирішуються на рівні суспільних інститутів, що дає змогу етносу уникнути політичної мобілізації і зберігатися на рівні суб'єкта історичного процесу. В перехідних суспільствах етнос виступає дійовою особою політичних відносин, а етнічність - фактом політичної лояльності.

З метою визначення місця нації у політичному процесі здійснюється аналіз структурних компонентів нації і національної самосвідомості. Нація розглядається як суб'єкт політичних процесів і об'єкт державної політики. Від структури нації (моноетнічна, поліетнічна) і від її характеру (етнонація, політична нація) залежить місце етнічного чинника у розвитку національної самосвідомості. Обґрунтовується місце етносоціального суб'єкта в структурі нації.

Національна самосвідомість, крім самосвідомості етносоціального суб'єкта, включає усвідомлення політичної єдності та єдиної політичної волі членів нації, яка висловлена в юридичній рівності членів національного співтовариства. Доводиться думка, що розвинута національна свідомість, яка базується на ідеях етнічного відродження, здатна стати мобілізуючою силою суспільних рухів, спрямованих на досягнення власної державності. Нація як носій національної самосвідомості прагне до оформлення власних політичних прав, що потребує політичного суверенітету.

Особлива увага присвячена розгляду проблеми етнічних прав у контексті національно-державних і глобальних інтересів. Здійснений аналіз політико-правового аспекту існуючих міжнародно-правових документів щодо етносів й етнічних прав. Показано, що суб'єктами таких прав виступають: людина, етнічна група, етнос, титульний етнос та ін. Аналіз етнічних прав здійснюється: 1. З точки зору внутрішньодержавних проблем, які пов'язані з правом на землю (територіальні), включають відповідне тлумачення права "корінних" і "некорінних" народів; проблеми співвідношення прав титульного етносу й інших етнічних груп. Сюди належить і проблема лінг्वоетнічного врегулювання в державі. 2. З точки зору розвитку права націй на самовизначення і створення незалежних держав.

Перед наукою і практикою постає проблема створення ефективного механізму захисту етнічних прав як невід'ємних прав людини. Такий механізм можливий тільки на глобальному рівні світового розвитку. Підкреслюється важливість вдосконалення законодавства щодо етнокультурних прав і регулювання способів їх захисту на рівні державних інститутів.

У третьому розділі “Етніонаціональні проблеми в політичному житті України” аналізуються особливості українського етногенезу і державно-політичного розвитку, які зумовлюють сучасні етнополітичні процеси в Україні.

Сутнісною формою етніонаціональної свідомості є історична свідомість народу. Вона зумовлює особливості націо- і державотворення. В Україні надмірне державне втручання в природний процес етніонаціонального розвитку спричинило деформації етнічного буття і викликало багато сучасних проблем. Складність сучасного аналізу етніонаціональних процесів викликана політизованістю проблеми.

Обґрунтовується необхідність розгляду особливостей і етніонаціонального буття України, і процесу його формування. Творення української національної ідеї відбувалося як процес самовизначення в державах, у складі яких знаходився український народ – Росії і Польщі. Нація, що створювалася в XVIII ст. у Росії, формувалася як імперська і була заснована на великоросійському етнічному компоненті. Оформлення української національної ідеї посилювало етнізацію російської ідентичності. Водночас політичні події в Польщі, які сприяли зростанню польської самосвідомості й ідентичності, стимулювали ідею самозбереження українства. Відокремлення України від Росії і Польщі створило можливість для того, щоб “російські”, “польські” і “австрійські” українці сприймали один одного як частини єдиного етносу. Основою усвідомлення етнічної цілісності українців став не лише політичний чинник, а й культурна спадщина. Автор доводить, що формування національної ідеї зумовлено прагненням до самовизначення.

На характері української національної самосвідомості позначився факт входження України до складу декількох держав з різним політичним ґрунтом, що призвело до формування регіональних відмінностей у державі. У період трансформації суспільного розвитку етнічні процеси зазнають істотних змін. Йдеться про кризу ідентичності в державі перехідного типу, де за останнє століття політичні пріоритети в ідентифікації змінювалися щонайменше чотири рази. Автор, використовуючи історичні факти і сучасний статистичний матеріал, аналізує етнічний чинник у регіональних відмінностях і його вплив на політичний процес у державі. За певних умов вага етнорегіонального чинника у політичному розвитку може бути вирішальною. Йдеться не про різницю політичних інтересів, а про врахування етнокультурної своєрідності та особливостей історико-політичного розвитку складових єдиного народу. Аналіз виборів, які були проведені в Україні за час її незалежності, дав змогу зробити висновок, що більшість громадян Української держави не абсолютизує ідею національної незалежності як самодостатню, а розглядає її як необхідну умову соціально-економічного розвитку та піднесення.

З часу створення національної держави легітимність політичної влади забезпечувала національна ідеологія, яка базувалася на праві самовизначення і державотворення. Новий етап розвитку державності в Україні характеризується візирванням необхідних передумов (існування держави, її міжнародне визнання, створення необхідної правової бази) для формування ідеології розвитку національно-державного будівництва (замість формування). Постає проблема заміни ідеології “державотворення” на таку, що спроможна вплинути не тільки національно-

патріотичні ідеї (які були, безумовно, пріоритетними в період оформлення держави), але й антикризові програми соціоекономічного розвитку. Національно-державна ідея, на думку автора, повинна враховувати регіональні відмінності та пріоритети, а не орієнтувати на те, щоб позбутися їх як недоліків попередньої системи, має базуватися на засадах національної єдності суспільства в його етнічному розмаїтті.

Аналізуючи державні програми і документи щодо етнополітичного розвитку, автор зауважує, що головна мета створення політичної нації – подолання протиставлення титульного етносу та інших етнічних груп як складових геосоціального організму українського суспільства. Тобто постає завдання забезпечення правосуб'єктності всіх етнонаціональних спільнот.

У розділі визначені основні вимоги, яким має відповідати українська національна ідея, а також мета, завдання і пріоритети етнонаціональної політики в Україні. Автор доводить, що особливістю України є тісний зв'язок етнічного розвитку із загальнодержавними і соціально-політичними проблемами.

У висновках підведені підсумки дослідження, сформульовані теоретичні положення і практичні рекомендації, визначені підходи до подальшого поглибленого дослідження цієї проблеми.

Дисертант підкреслює, що зростання ролі етнонаціонального чинника на сучасному етапі цивілізаційного розвитку є світовою тенденцією. Етнічні процеси мають глобальний характер і розглядаються як явище, без врахування особливостей якого неможливо раціонально будувати ані внутрішню, ані зовнішню політику сучасних держав. Ідеологія сучасних національних держав значною мірою будується на основі етнічних ознак як чинників, що часто створюють основу суспільної солідарності і легітимізують національно-державний суверенітет.

Кожен вид національного утворення в основі має етносоціальний суб'єкт, який акумулює етнічні характеристики. Якщо нація утворена силами одного етносу, то етнічні ознаки передують її формуванню. В інших випадках (якщо нація утворювалася як єдність декількох етногруп) ці ознаки сполучаються із загальнозначущими цінностями на базі спільної території, мови, культури. Результати дослідження сформульовані у вигляді тез:

1. Етнос на сучасному етапі суспільного розвитку є не тільки природною соціально-культурною єдністю, але й потужною соціально-політичною силою спроможною утворити націю й незалежну державу. Формування етносу – природний процес усвідомлення певною групою людей єдності на базі біологічних і соціальних чинників, культурної та історичної спільності. Цей може передувати політичному чи державному об'єднанню або бути результатом такої єдності.

2. Концептуальне осмислення етнічних процесів повинно ґрунтуватися на врахуванні різниці між етнічними і етнотворчими ознаками, національними і націотворчими. Актуальність етнічних рис групи на різних етапах етногенезу змінюється. У період формування етносу можуть переважати одні, а в процесі його розвитку – інші. Якщо етнічна спільнота стає підґрунтям для формування нації (етнонації), то етнічні ознаки можуть виступати як націотворчі. Структурний збіг етнотворчих і націотворчих ознак не є обов'язковим. Як чинник націотворення може виступати політичний або

економічний інтерес. У цьому випадку етнічний чинник продовжує відігравати роль фактора посилення єдності нації.

3. Закономірністю розвитку людства є перманентна зміна трансформаційних процесів: глобалізації, модернізації, дезинтеграції та інтеграції, які мають загальноцивілізаційний характер. Природним адаптивним чинником, який дає змогу людині за будь-яких соціальних трансформацій ідентифікувати себе з природною, стабільною групою, є етнічність. Вона виступає як специфічна самовідновлювальна, ідентифікаційна категорія, що об'єднує об'єктивні та суб'єктивні соціокультурні риси особи або групи. Етнічність виявляється у феноменах і тенденціях макросоціального, історичного масштабу, тому людина не завжди здатна усвідомити їх, хоча відчуває механізм їхнього впливу.

4. Найкращі умови для розвитку етносу можливі за наявності власних механізмів захисту - соціально-політичних інститутів і держави. Це призводить до політизації етнічності, якщо відносини між етносом і державою не опосередковані громадянськими структурами. Усвідомлення необхідності захисту і збереження етнічної культури відбувається на останній стадії етногенезу, в процесі націотворення, що можна пояснювати як усвідомлення етнічним організмом себе як суб'єкта політики. Існує два способи вирішення етнонаціональних проблем: 1) Створення моноетнічної, етнократичної держави з переважанням прав одного етносу. 2) Формування правової, демократичної держави з рівними правами для всіх етносів, які захищаються за допомогою інститутів громадянського суспільства.

5. У демократичній державі повинен існувати механізм вияву та реалізації інтересів етносу через певні державні структури.

6. Етнічність істотно впливає на національний і політичний компоненти сучасного життя. Деякі етнічні ознаки при створенні відповідної політичної ситуації (процеси формування національної самосвідомості, націотворення, створення національно-політичних структур, держави) мають тенденцію до політизації. Політизація етнічних маркерів може відбуватися у відповідь на етнічну дискримінацію, проявлятися як засіб захисту етнокультурних інтересів.

7. Етнічний компонент відіграє певну роль у всіх "різновидах" націй, відмінність полягає у тому, що одні виникли в умовах переваги одного етносу або на основі специфічного етнічного середовища, тобто чинники утворення етнічної і національної самосвідомості структурно збігалися. Інші формувалися в умовах, коли становлення суспільних інститутів передувало націотворенню. Для етнічного чинника на етапі формування держави була непомітною. Крім того, в етнічній самосвідомості переважали культурні, мовні та релігійні чинники, а в національній - територіальний та економічно-політичний, тобто в цьому випадку структурний збіг чинників формування етнічної і національної самосвідомості був менш виразний.

8. Соціально-етнічні, етнополітичні проблеми, що постали перед людським співтовариством, не можна вирішити в межах однієї національної держави. Глобальною проблемою сучасності є пошук шляхів узгодження інтересів представників різних культурно-соціальних груп, консолідації їх задля вирішення спільної проблеми - збереження розмаїття світу із стабільним політичним устроєм.

Для вирішення таких проблем необхідні зусилля недержавних, неурядових світових організацій із метою прийняття рішень, не обмежених політичними межами державних територій. Наднаціональні інститути мають можливість докорінно впливати на етнополітичну ситуацію, зважаючи насамперед на рівні права людей і створювати нову систему зв'язків між народами.

Основні результати дисертації сприяють розумінню сучасних етносоціальних і етнополітичних тенденцій як на рівні окремих регіонів, так і в глобальному масштабі.

Етносоціальні та етнополітичні процеси потребують подальшого наукового осмислення. Для цього необхідно створення комплексної інформаційної системи глобальних етнічних процесів, яка дасть змогу впливати на характер їхнього перебігу.

Законодавство має розвиватися в напрямку створення ефективних міжнародних процедур та гарантій захисту прав та інтересів етнічних груп, а також прав людини.

Список опублікованих праць за темою дисертації

1. Коч С.В. Проблемный круг вопросов вокруг этнически смешанных семей // Актуальні проблеми політики. Зб. наук. праць. – Одеса: Астропринт, 1997. – Вип. 1-2. – С. 98 – 102.
2. Коч С.В. Государство, общество, этничность: политизация категорий // Юридический вестник – 1998. – № 1. – С. 73 – 77.
3. Коч С.В. Про деякі проблеми формування етнонаціональної політики в Україні // Актуальні проблеми політики. Зб. наук. праць. – Одеса: Астропринт, 1998 – Вип. 3-4. – С. 127 – 132.
4. Коч С.В. Національні інтереси і права етнічних груп // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. праць. – Одеса: Астропринт, 1999. – Вип. 5. – С. 98 – 101.
5. Коч С.В. Місце етнічного чинника в національно державному устрої. // Актуальні проблеми політики. Зб. наук. праць. – Одеса: Астропринт, 1999. – Вип. 6. – С. 226 – 232.
6. Коч С.В. Этнонациональные отношения и проблемы формирования государства // Сучасна етнокультурна та етнополітична ситуація на Півдні України і актуальні проблеми державного управління: Матеріали регіональної науково-практичної конференції. – Одеса, 1996. – Ч. 2. – С. 197 – 199.
7. Коч С.В. Нашия и государство с точки зрения этнополитики // Заселення Півдня України: проблеми національного та культурного розвитку. Наукові доповіді. Міжнародна науково-методична конференція (21 – 24 травня 1997 р.). – Херсон, 1997. – С. 185 – 188.
8. Коч С.В. Етнополитика в процессе становления национального государства // Етнонаціональний розвиток в Україні та стан української етнічності в діаспорі: сутність, реалії конфліктності, проблеми та прогнози на порозі ХХІ століття. Тези V

міжнародної науково-практичної конференції 22 – 25 травня 1997 р. – Київ - Чернівці. – 1997. – С. 33–38.

9. Коч С.В. Современные аспекты проблемы этнической идентификации // Этничность в истории та культурі. Матеріали і дослідження – Одеса: Гермес, 1998. – С. 17–19.

10. Коч С.В. Некоторые языковые проблемы этносоциального организма // Политика и политическая культура в условиях становления и развития украинского общества. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених. – Одеса, 1999. – С. 76 – 78.

11. Коч С.В. Національна ідея й інтелігенція // Інтелігенція і влада. Матеріали Всеукраїнської конференції 22-23 жовтня 1999 р., м. Одеса. – Одеса: Астропринт, 1999. – С. 50–52.

АНОТАЦІЇ

Коч С.В. Этничность у современном политическом процессе. – Рукопись.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.04. – політичні проблеми міжнародних систем і глобального розвитку. Одеська державна юридична академія, Одеса, 2000.

Дисертація присвячена комплексному вивченню етнонаціонального чинника як соціального і політичного феномена, спроможного кардинально впливати на суспільство і державний устрій.

Автор акцентує увагу на взаємозв'язку етносу та нації, який характеризується сукупністю нелінійних процесів самоорганізації.

У дисертації етнонаціональний чинник розглядається з двох позицій: як прагнення етносу реалізувати свої соціально-культурні інтереси у різних галузях суспільного життя, що призводять до змін у соціумі; як чинник, що сприяє обґрунтуванню і реалізації певного політичного інтересу силами національної та політичної еліти.

Ключові слова: етнос, етнічність, етногенез, нація, націогенез, етнічний чинник держава, державотворення, політичний процес, етнічні групи, ідентифікація, самоусвідомлення.

Коч С.В. Этничность в современном политическом процессе. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук по специальности 23. 00. 04. - политические проблемы международных систем и глобального развития. Одесская государственная юридическая академия. Одесса, 2000.

Диссертация посвящена комплексному изучению этнонационального фактора как социального и политического феномена, способного кардинально влиять на общество и государственное устройство.

Автор акцентирует внимание на взаимосвязи этноса и нации, которая характеризуется совокупностью нелинейных процессов самоорганизации. Отказываясь от концепции одностороннего развития этнонациогенеза только как социокультурного процесса, автор рассматривает этногенезис как следствие социально-политических процессов национального и государственного строительства. Этнические факторы рассматриваются не только как соответствующие причины и условия возникновения этносов и этнонаций, но и как результаты социально-политического развития общества. В работе анализируются структурные различия между этнообразующими факторами и этническими маркерами.

Этнонациональный фактор представлен с двух позиций: как стремление этноса реализовать свои социально-культурные интересы в различных областях общественно-политической жизни, что приводит к изменениям в социуме; как фактор, который способствует обоснованию и реализации определенного политического интереса силами национальной и политической элиты.

Этничность рассматривается и как биосоциальная идентификационная категория человека или группы, как неотъемлемая часть нации, как доступный способ адаптации в процессах глобальной трансформации общества. Этнос выступает как динамическая система, которая способна развиваться и изменяться в зависимости от исторического периода или политической ситуации. Автор анализирует этнический компонент во всех видах национальных образований.

Особое место в диссертации уделено изучению воздействия этнонационального фактора на глобальные мировые, исторические, социальные, геополитические и государствообразующие тенденции, а также проводится анализ использования этнического фактора в легитимации политических процессов в период трансформационного кризиса. Процесс трансформационных изменений рассматривается автором, как результат социальных изменений, во время которого определенное сообщество адаптируется к новым социально-политическим условиям. Как уникальный природный адаптационный фактор выступает этничность. Она дает возможность человеку при любых социальных изменениях идентифицировать себя с природной, стабильной группой – этносом.

В результате рассмотрения закономерностей трансформационного развития, обосновывается мысль, что для процесса интеграции характерно уменьшение роли этничности в идентификационном процессе, в социополитическом развитии, в социальной стратификации общества. Процессам дифференциации и дезинтеграции присущи противоположные тенденции, которые обуславливают активизацию всех аспектов этничности.

Автор исходит из того, что при определенных социально-политических условиях (несовершенности институтов гражданского общества, в период национального возрождения и формирования национального государства, вследствие реализации

права народа на самоопределение) этнический феномен достигает высокой степени политизации, в результате чего этнос предстает как объект и субъект политического процесса.

В диссертации рассматривается проблема этнических прав в контексте национально-государственных и глобальных интересов. Анализ предпринимается с точки зрения внутригосударственных проблем, которые связаны с правом на землю (территориальные), включают соответствующие толкования права «коренных» и «некоренных» народов, проблемы соотношения прав титульного этноса и других этнических групп, а так же с точки зрения развития права наций на самоопределение в образовании независимых государств.

Ключевые слова: этнос, этничность, этногенез, нация, нациогенез, этнический фактор, государство, государственное строительство, политический процесс, этнические группы, идентификация, самосознание.

Koch S.V. Ethnicity in contemporary political process. - Manuscript.

Dissertation for the degree of political sciences speciality 23.00.04. - Political problems of international systems and global development. – Odessa State Law Academy. Odessa, 2000.

This Thesis is devoted to the complex investigation of ethnic-national factor as a social and political phenomenon, which is able to influence in cardinal way at society and state system.

The author concentrates her attention on the intercommunication of ethnic and nation, which is characterised by the totality of non-linear processes in self-organisation.

The ethnic-national factor in this thesis is examined from two positions: as ethnic striving for the realisation of its social and cultural interests in different spheres of social life that leads to the changes in socium; and as the factor which contributes to substantiation and realisation of definite political interests with the force of national and political elite.

Key words: ethnos, ethnicity, ethnogeny, nation, nationalgeny, ethnic factor, state, state formation, political process, ethnic groups, identification, self-consciousness.